

УДК: 159. 922/314.746

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ
В КОНТЕКСТІ ІСНУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ СІМ'Ї**

О.І. Макух, кандидат психологічних наук, ст. викладач

С.І. Куца, ст. викладач

*Відокремлений підрозділ НУБіП України
„Бережанський агротехнічний інститут”*

Проаналізовано проблеми трудової міграції та її психологічні наслідки, які безпосередньо впливають на формування людини. Запропоновано нове трактування сім'ї як транснаціональної, розглянуто соціально-психологічні причини даного явища в умовах глобалізаційного суспільства.

Трудова міграція, психологічні фактори, тривожність, транснаціональна сім'я.

Постановка проблеми. Соціально-політична та економічна криза безпосереднього пов'язані з проблемою трудового самовизначення широких мас населення. Можливість громадян мати свободу політичну, свободу вибору, свободу пересування і навіть свободу самовизначення зроби з них капіталістичних найманців, які втратили право на соціальний добробут.

Суспільство увійшло в період масштабних глобалізаційних змін. У цьому контексті доцільно зазначити, що, на думку дослідників, розвиток передових технологій є однією з головних і найпотужніших складових глобалізації та несе відповідальність за виникнення нового суспільства. Крім того, глобалізація та її наслідки великою мірою впливають на мобільність людей і породжують міграцію в транснаціональному контексті. Поняття „транснаціональність” охоплює коло діяльності двох особистостей, які зв'язані наслідками трудової міграції. Саме тому в українській науці та суспільній практиці виникло нове розуміння транснаціональної сім'ї.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Пояснюючи зміст цього поняття, на основі дослідження вітчизняних та іноземних вчених, з'ясовуємо, що вперше термін „транснаціональність” запропонував Р. Боум, яким позначив новий тип мислення у відносинах між різними культурами. У подальшому це поняття соціологи почали застосовувати у міграційних дослідженнях замінивши звичний термін "міжнародна міграція". Міжнародна організація з міграції розглядає транснаціоналізм як процес, у ході якого люди встановлюють та підтримують соціокультурні зв'язки через геополітичні кордони [6]. Потребує уточнення теоретичний аспект дослідження трудової міграції, який знайшов своє відображення у працях таких вітчизняних вчених, як Е. Лібанова, О. Малиновська, М. Ніколайчук, О. Позняк, О. Пуригіна, О. Хомра та ін. Ознайомившись із характерними причинами міграції та у контексті дослідження проблеми сім'ї, нами проаналізовано сутність сім'ї як соціального інституту, що розглядається у працях Т.В. Андреєвої, Н.Ю. Максимової, М.А. Галагузова та ін. Психологічна готовність до шлюбу, мотивація, установки, знання про сім'ю аналізуються у дослідженнях М.І. Алексєєвої, Л.Ф. Бурлачука, В.І. Зацепіна, А.М. Прихожан, соціально-психологічні фактори та формування майбутньої особистості розкривається у працях З. Фрейда, К. Хорні, А. Адлера, Е. Фромма та ін.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні психологічних наслідків існування транснаціональної сім'ї. Виходячи із зазначеної мети, автори поставили завдання: розкрити сутність і специфіку транснаціональної сім'ї як нової форми соціальної групи, проаналізувати тенденції впливу таких родин на психологічний розвиток людини.

Виклад основного матеріалу. Масове безробіття, прояви економічної кризи змусили українців масово залишати власні сім'ї, дітей у пошуках кращого заробітку, вишукувати нові шляхи трудової зайнятості задля доб-

робути родини. Варто зазначити, що трудова міграція не є новим явищем у житті української родини, однак у період XX-XXI ст. ця ситуація набуває психодраматичного характеру, оскільки руйнується цілісність родини, ієрархія виховного впливу та формування ціннісних орієнтацій як подружжя, так і його нащадків.

У контексті розуміння сутності транснаціональної родини і з урахуванням теоретичних підходів іноземних дослідників та аналізу сучасної міграційної ситуації, транснаціональна сім'я визначається як мала соціальна група, поєднана шлюбними і родинними зв'язками, члени якої певний час або переважно проживають окремо одна від одної, проте зберігають відчуття єдності, працюють над забезпеченням спільного добробуту та демонструють свою солідарність навіть через державні кордони.

Як зазначає О. Малиновська, „нова економічна міграція” трактує міграцію як сімейну стратегію. Саме тому рішення мігранта диктується найближчими членами родини з метою формування грошових заощаджень, підвищення соціального статусу чи керується іншими соціальними мотивами [6].

Міграційні процеси, які активно відбуваються в системі глобалізаційних змін суспільства, призводять до певних ризиків існування людини в його структурах. На думку російського вченого М. Хевеші, „з'являється значна кількість людей, викинутих із своїх країн, позбавлених громадянства, що опинились поза національними та соціальними групами, без глибоких коренів без місця проживання, тому в них немає законослухняності та обов'язків по відношенню до держави” [7]. У свою чергу це свідчить про втрату людиною своїх реальних прав, які позбавляють її можливості презентувати власну індивідуальність та неповторність у сучасних умовах, отже „людина виявляється без професії, громадянства, без власної думки, без справи, за якою можна впізнати та виділити себе серед собі подібних” [7]. Саме такі обставини і створили ситуацію соціальної та політичної інтеграції, яка визначила нові життєві стандарти людини залежно від того, наскільки вони узгоджуються та поділяються усіма членами співтовариства.

Українське суспільство почало легковажно ставитися до дисгармонійних сімейних відносин, зростають споживацькі інтереси, де подружжя та діти висувають дедалі вищі матеріальні запити, порівнюючи себе із навколишніми, що призводить до втрати людиною духовних і морально-етичних засад життя.

Початок нового століття збільшив чисельність транснаціональних і дисгармонійних сімей, свідченням цьому є часті розлучення, невтаємничені подружні зради або життя на дві родини, причина яких криється у трудовій еміграції одного із них. Виникнення трудових еміграційних родин - наслідок не масового безробіття, а способу входження в соціальний „матеріалізм”, який управляє людським несвідомим.

Варто констатувати, що початок становлення, реформування та розбудови українського суспільства характеризувався чисельною втратою робочих місць, кваліфікованих фахівців, масовими еміграційними процесами, зростанням „трудових ресурсів” та їх виїздом у європейський прос-

тір, що часто пояснювалося низьким рівнем заробітної плати, прагненням до європейського способу життя в ім'я добробуту власної сім'ї. Однак варто згадати про засадничі цінності родини, які вже називалися та які дисгармонійно впливають на відносини дітей і батьків. Відомим залишається і той факт, що значна частина населення Західної України перебуває у трудовій еміграції, а на батьківщині залишаються їхні родини.

Проведене нами анкетне опитування дало змогу констатувати рівень сімейних відносин і ті цінності, які пропагуються у родині. Доволі цікавою є відповідь молоді на гіпотетичне твердження: „Чи хочете ви віддати певні матеріальні предмети, залишивши собі достатній мінімум для життя, в обмін на повернення матері (батька)?” Поставлене запитання супроводжувалось абсолютною тишею для роздумів, а найцікавіше, що значна більшість опитуваних не зажадали батьківського повернення, при цьому констатували однозначно „Як жити?“, „Що тут буде робити?“, „Коштів не вистачає для життя”. Упродовж бесіди із студентською молоддю віком 17-18 років ставало дедалі зрозумілим, що матеріальна заінтересованість, залежність від благ цивілізації, відчуженість від батьків сучасного суспільства. Реальним є і той факт, що діти починають оцінювати власних батьків як джерело доходу і власної стабільності, втрачаючи любов до них, відповідальність і почуття поваги. Доцільно згадати і про мотиваційний чинник особистісного зростання, який розглядається як європейська допомога батьків, маніпулюванням певних соціальних ситуацій, а також можливість розв'язати особисті плани виключно матеріальними процесами.

Варто констатувати, що нове покоління, яке утворюється у родині, не може пригадати нічого цікавого про спосіб існування прабабківської сім'ї, не спостерігається емоційний контакт між родинними групами. Втраченим є зв'язок батьки-діти у плані формування сім'ї, збереження родини, ведення домашнього господарства, оскільки початок формування особистості, становлення майбутнього сім'янина відбувалися за межами виховної взаємодії, тому саме така розірваність відносин має місце у вихованні власних дітей із втратою та усвідомленням основних функцій родини [1].

Аналіз соціального інституту сім'ї змушує замислитися над даною проблемою, і, безумовно, держава, суспільство не повинні залишатись осторонь її. Однак допоки будуть розроблятися державні програми, допоки економічний розвиток стабілізується, українська родина втратить свою історичну сутність, власні традиції та здатність у формуванні й розвитку особистості.

Статистичні дані, наші бесіди із педагогами, аналіз сімейного стану доводять, що 70% родин вважаються неповними із причини трудової еміграції. Гіпотетично можна стверджувати, що інші 30% не надали реальних даних про стан своїх сімей, або ж перебувають на сезонних видах праці у країнах близького й далекого зарубіжжя. Такі припущення прогнозовано виводимо із спілкування з педагогічними працівниками. Вимагає констатації і той факт, що раннє формування особистості, надзвичайно травмуючи, позначається на її психіці, на емоційному контакті, на системі соціальної спрямованості.

Із позиції соціокультурної теорії сімейних взаємин породжена тривога зумовлює невротичні прояви. Теоретично досліджуючи причини походження неврозу, припускаємо, що свої витoki він веде із сім'ї. На підтвердження цього міркування звертаємося до соціокультурної теорії К. Хорні й знаходимо оригінальні пояснення сутності тривоги, які зводяться до взаємин дітей і батьків. При руйнуванні сімейних контактів і виникненні базальної тривоги може спостерігатися невротична поведінка у стосунках батьків і дітей. Як стверджує К. Хорні, у людини виникає невроз як тривога через зіткнення із ворожим їй світом, де суспільство диктує свої норми. Аналіз проблеми показує значущість сімейних конфліктів, які посідають вагоме місце у виникненні неврозів, страхів як реакції на різні соціальні ситуації [3].

Перенапруження подразнюючого процесу викликається різними глибокими переживаннями, прикрощами в результаті мікросоціальних конфліктів, складними життєвими ситуаціями, небезпеками, страхітливими моментами. Поряд із гострими конфліктами приводом до розвитку неврозів часто є тривалі переживання, пов'язані з несприятливими обставинами особистого життя, які травмують психіку людини [2].

У такій складній ситуації опиняється сучасна трудова людина. Значні масові впливи, пошук праці, міграційні процеси негативно впливають на її свідомість. Наслідком цього є часті стресові ситуації, невизначеність соціальної позиції, відчуженість від суспільних ролей та активного суспільного життя. Психодраматичні ситуації, спричинені трудовою міграцією, мають відношення до таких країн, як Росія, Польща, Чехія, Італія, Іспанія, Португалія та ін.

Спираючись на дослідження громадської організації „Відродження нації”, яка працює на Тернопільщині, з'ясовуємо, що 33% громадян цього регіону перебувають в Італії, де основну складову становлять жінки. Безумовно, майже кожна сім'я відчуває дефіцит уваги, спілкування, що позначається на психічному здоров'ї. Серед основних психологічних проблем, які відчувають діти заробітчан, виділяють проблеми психологічного характеру, пов'язані з відчуттям самотності, зміною настрою та втратою соціальної мотивації, низькими успіхами в навчанні або недостатніми його мотивами, а також відсутністю безпосереднього спілкування у розв'язанні особистих питань та обговоренні поточних справ.

Психологічний аспект існування транснаціональної сім'ї знаходить свою типологію у поясненні італійського соціолога Віанелло Франческа Аліче, який виділяє два профілі українських жінок, що перебувають за кордоном: перехідні та постійні мігрантки. Перехідний тип транснаціональних сімей пов'язаний із заробітком грошей, покращенням власного матеріального становища, поповненням капіталу родини тощо. Другий тип жінок – постійні мігрантки спрямовують трудові зусилля на особистісний розвиток, вивчають мову, розширюють соціальні мережі, часто об'єднують сім'ю на єдиній території проживання. Зазвичай це самотні матері з дещо втраченою соціальною ідентичністю. Як зазначено у зверненні італійської громадської діячки Антонелли Коломбо, возз'єднання сімей є пріоритетним завданням соціальної політики кожної країни [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-економічні зміни у суспільстві призводять до рольових порушень сім'ї, дисгармонійного розвитку особистості та системних психологічних порушень, які можуть негативно вплинути на розвиток психіки людини та її поведінкову активність.

Глобалізаційні виміри сучасності повинні спрямовуватись на добробут і політику соціальної згуртованості людей на транснаціональному рівні, оскільки міграційні потоки вимагають соціального захисту, психологічної комфортності, дотримання ціннісних орієнтацій та збереження національної ідентичності.

Список літератури

1. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1(14) – С.144 – 150.
2. Браун Дж. Теория и практика семейной психотерапии / Дж. Браун, Д. Кристенсен. – СПб.: Питер, 2001. – 352 с.
3. Максименко С.Д. Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии) / С.Д. Максименко. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2000. – 320 с.
4. Максимова Н.Ю. Основи дитячої патопсихології/ Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна, В.М. Піскун. – К.: Главник, 2008. –160 с.
5. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
6. Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання: збір. наук. статей і виступів на Міжнар. наук.-практ. конф., 22 березня 2012 р. – Львів: МІОК Національний університет „Львівська політехніка”, 2012. – 476 с.
7. Хевеши М.А. Массовое общество в XX веке / М.А. Хевеши. // Социс. – 2001. – №7. – С. 3 – 12.

Проанализированы проблемы трудовой миграции и их психологические последствия, которые непосредственно влияют на формирование человека. Предложено новое трактование семьи как транснациональной, рассмотрены социально-психологические причины данного явления в условиях глобализованного общества.

Трудовая миграция, психологические факторы, тревожность, транснациональная семья.

The given article analyzes the problems of labour migration and its psychological effects influencing directly on human development. It is shown new interpretation of a transnational family; social reasons of this phenomenon are discussed in the context of globalization.

Labour migration, multinational family, personality, psychological reasons, society.